

מדוע יש לברוח מסכנה?

ע"פ הרשב"ע (ר' שלמה בן ר' מנחם זיוואן, סימן קצ"ה)

שאלת. הניסה בימי דבר ממקום למקום אם תועיל לאדם או לא, שאם נכתב בראש השנה למיתה מה תועילנו הניסה, ואם נכתב לחיים לא תזיקנו העמידה.

תשובה. כל אדם יש לו קץ קצוב מספר ימי חייו, ודבר זה כתוב בתורה את מספר ימיו אמלא, שנוי בנביאים הנני מוסיף על ימיו, משולש בכתובים הודיעני ה' קצי וכו', ובדברי רבותינו ז"ל בפרק אין בין המודר כיון שהגיע קצו של אדם הכל מושלך בו וכו'. א"כ אחר שדבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים משולש בכתובים ובאה הקבלה האמתית עליו, וחכמי המחקר מודים בו ונותנים טעם בדבר, אם מפאת הגרמיים השמימיים אם מפאת ההרכבה, כל עומת שהלחות השרשי והחום הטבעי באופן הראוי - יארכו שני האדם...

והבטיחה התורה להוסיף בחיי האדם מצד השכר, וייעדה למעט מצד העונש, וזה מבואר הרבה בתורה למען תחיה וירשת את הארץ, וחיית רובית, למען ירבו ימיכם, ודומיהם, וזה כלול בהבטחה. ומצד העונש ג"כ ענייני הכריתות ומיתה בידי שמים...

ואשר לא נכנס ביום הדין בחיים ובמות נשאר בחק האפשר במיתת מגפה ובמיתת מלחמה ודומיהם או מיתה טבעית על ידי הנהגה, וזהו שאמר עליו החכם ויש נספה בלא משפט... ולפיכך תועיל הניסה מהחרב והשמירה מהמלחמה לפי שלא נכתבו בה בראש השנה ונשארו בחק האפשר. וכן תועיל ההנהגה הטובה בשמירת הבריאות ובהסרה מן החולי, שאם לא תאמר כן אלא שהכל נגזר ברי"ה על כל יחיד ויחיד, א"כ אין שם דבר בחק האפשר וזה שנכתב לחיים לא יצטרך לשמירה וזה שנכתב למות לא תועילנו שמירה ואין שם חלוקה שלישית, ומה זה שהיו נשמרים רבותינו ז"ל ומצווים על השמירה מהמגפה, וגדולי חכמינו ז"ל היו בורחים ממנה כמו ששמענו הרב רבינו נסים ז"ל שברח ממנה פעמים. אלא לפי שהדבר תלוי בחק האפשר ואולי זה האיש לא נכתב בראש השנה לא בחיים ולא במות ונשאר על קצו, ונשתנה האויר ואפשר שיוסיף רבוי בחום הטבעי שזה הוא סבת הדבר והנגף, אם אפשר לתקן האויר או לנוס ממנה יועיל לו התקון ומועיל לו הניסה, ואינו הורס בו מאמר ר' כרוספדאי דאמר ר' יוחנן שלשה ספרים נפתחים ברי"ה, שהנכתבים למיתה הם אותם שיש להם עבירה מחייבת מיתתם והנכתבים לחיים הם אותם שהגיע קצם ויש להם מצוה מחייבת אריכות ימיהם. והחלוקה הגי' והיא שמדת דינם לא חייבה לא זה ולא זה - לא דבר בהם החכם.

קרקפתא דלא מנח תפילין

הרב ראובן מרגליות (נפ' ת"ש, סימן כ"ה)

ומזינו כי מי שהניח תפילין היה נחשב למופלג בחסידות עיין קהלת רבא פ"ד ותפילין בריש' ומעשה רב שהפקידו ממון בלא סהדי ביד איש בלתי נודע רק לאשר ראוהו מעוטר בתפילין עיין ירושלמי ברכות פ"ב ה"ג פסיקתא פס' כ"ג באור זרוע סי' תקל"א בשם הילמדני וברא"ש הלכות קטנות סי' כ"ח, ובזה נבין אמרם בשבת י"ג סע"א מעשה בתלמיד אחד וכו' ומת בחלי ימיו וכו' והיתה אשתו נוטלת תפילין ומחזרת וכו' שלכן נטלה תפיליו להראות חסידותו מוכח כי בין המון העם היה זה חוזן לא נפרץ, וכן נקטו לאות ולמופת על הזהיר במצות אס אפי' בתפילין מדקדק שלא להקדים של ראש לשל יד עיין מד"ר חזית פס' כמגדל דוד ושם פס' שניך כעדר הרחלים, ובגמ' סוטה מ"ד ע"ב שח בין תפלה לתפלה וומדברי המדרש רבא שה"ש שהבאתי מבואר שכונה אס שח בין תפלה של יד לתפלה של ראש, ולא כהמפרש בין תפלה ישבה לתפלה יוצר עיין בית יוסף להלן סי' נ"ד מהגמ"י בשם הירושלמי, והנה לא מזינו זה בירושלמי מלבד מה שבכלל מטבעת ישבה לא מוזכר בגמרא כלל עמש"כ להלן סי' נ"א סע' ד', ואך תפלה היא לשון יחיד, וכן הכוונה במכילתא בשלח פס' זה אלי ואנוהו תפלה נאה וכו' ואין צורך להגהת המלבי"ם, וכן מפורש במגילה כ"ד ע"ב העושה תפלתו עגולה ובירושלמי סוף מגילה תפלה ומזוזה מי קודם, ובתש"י ערך תפלו וכן בירושלמי סנהדרין פ"ז ה"א מעשה בחסיד אחד שמת ולא נקבר כהוגן איתחזאי בחלמא ואמר ללא עבר עבירה מימיו אלא חד זימנא הקדים תש"ר לתש"י, ובירושלמי מע"ש פ"ה ה"ה לענין ודוי מעשר דכתיב עשיתי ככל מצותיך ולחד מ"ד כל מצות התורה מעכבות נקטו אפי' הקדים תש"ר לתש"י ומה שמינו בגמ' עבודה זרה ג' ע"ב שנקטו שנעשו גרים גרורים לעתיד ללא ומניחים תפילין בראשיהם תפילין בזרועותיהם הארכתי בדקוה שגורם במחשבתו להביא לעולם בעול מלכות שמים טרם עשיתו בפועל המצות הוא מקדים תש"ר שקומו למחשבה לפני תש"י שקומו למעשה והארכתי בדברי אגדה ואכ"מ לכן זרזו מאד על קיום מצוה זו.

נשאלתי על ענין שהפליגו ככה במצות תפילין לומר כאלו העיד עדות שקר וכן מזינו נמי בליצית עיין מג"א סי' כ"ד סק"ג מזוהר פ' שלח הע"ר ע"א ויעוין במנורת המאור סק"ז שמבואר שפניו הגי' בגמ' בלא תפילין ובלא ליצית. והשצתי שצדור שכל זירזו הוא במקום חסרון לפי שהיתה מצות תפילין (וגם ליצית עיין רמב"ן סי' ל' מהרי"ל לקוטי דינים) מרושלת ביד העם כמפורש בשבת ק"ל ע"א כל מצוה שלא מסרו ישראל את נפשם עלי' בשעת גזירת המלכות כגון תפילין עדיין היא מרופא בידן וכו' ובברכות מ"ד ע"ב אמרו איזהו ע"ה כל שאינו מניח תפילין. ונקטו פושעי ישראל בגופן קרקפתא ללא מנח תפילין ראש השנה י"ז ע"א ונקטו קרקפתא ולא אמרו בסתם מאן ללא מנח תפילין לאשר בזמן הגזירות התרשלו ביותר בתפילין של ראש שהם מגוללים וגם זמן רב אחרי חכמי התלמוד עדיין היא מרופא ביד העם עד ששאלו מרב יהודאי גאון (מוצא בהלכות פסוקות הל' תפילין) שמא אין מניח תפילין אלא גברא רבא וכו', ועיין בתוס' שבת מ"ט ע"א ד"ה אלישע בעל כנפים שהעידו שמורה זאת היתה רפוי' בימי חכמי התוספות ויעוין בסמ"ג עשין ג' שהאריך מאד בחיזוק מצוה זו להוכיח שכל אדם מחויב לקיימה וכתב שעי' דרשותיו התחילו אלפים מישראל להניח תפילין, כן יעוין באור זרוע ח"א סי' תקל"א וסי' תקל"ד ובתשובות מהר"מ מרוטנבורג החדשות ח"ג סי' רכ"ד וכן הוכיח רבנו ברוך מגרמיזא בעל ספר התרומה על התרשלות העם במצות תפילין עיין סדה"ד סוף אלף החמישי, ויעוין בכל הקמח לרבנו בחיי ערך תפילין ובטור אהע"ז סי' ס"ה ובצ"י שם הביא בשם הכלבו כי יש מקום שנמנעו מלכת אפר מקלה בראש חתנים מפני שאין העם מוחזקין כלל בהנחת תפילין ובמהרי"ל לקוטי דינים כתב שרוב ע"ה מתרשלים בכמה מע"ע כמו ליצית ותפילין וכו'.